
ՄԻՐԻԱՅԻ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ՃԳՆԱԺԱՍԸ
ՀԱՄԱՍՓՅՈՒՌՔՅԱՆ ԱՌԱՋՆԱՀԵՐԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱՐԺԵՎՈՐՄԱՆ
ԱՌԻԹ
(2011–2018 թթ.)*

ՔՆԱՐԻԿ ԱՎԱԳՅԱՆ

Բանալի բառեր՝ համաշխարհային ահաբեկչություն, Սիրիա, հայ համայնք, հայրենադարձություն, ՀՀ սփյուռքի նախարարություն:

Հայոց ցեղասպանությունից ու արևմտահայության հայրենագրկումից 100 տարի անց՝ մասնավորապես Երկրորդ աշխարհամարտից հետո, պարբերական ու տնական պատերազմների արդյունքում Մերձավոր և Միջին Արևելքում տեղի ունեցող արմատական գործընթացներն այժմ արդեն հանգեցրել ու նպատակ ունեն հանգեցնելու տարածաշրջանի բնիկ ու այլեթնիկ ժողովուրդների բնաջնջմանը և տեղահանությանը, ինչպես դա եղավ մեկ դար առաջ հայերի նկատմամբ:

2001 թ. սեպտեմբերի 11-ին ԱՄՆ-ում տեղի ունեցած ահաբեկչությանը Մերձավոր Արևելքում սկզբնավորված ու իրարահաջորդ ահաբեկչական ավերիչ պատերազմները, քաղաքացիական բախումները, միանման սցենարով իրականացված հեղաշրջումներն իրենց անշրջելի հետևանքներն են ունեցել և շարունակելու են ունենալ նաև տեղի հայ համայնքների վրա [Իրաք (2003 թ. մարտի 20 – 2007 թ. մայիս, 2008 թ-ից մինչ օրս), Եգիպտոս (2011 թ. հունվարի 25 – 2013 թ. հուլիսի 3), Սիրիա (2011 թ. մարտի 15-ից մինչ օրս)]: Հայկական համայնքներ, որոնք մեծապես ստվարացել էին Առաջին աշխարհամարտի ընթացքում հայության նկատմամբ իրագործված ցեղասպանության հետևանքով փրկված հայերի՝ այդ երկրներում ապաստան գտնելով:

Պատահական չէ, որ իր պատմական բնօրրանում՝ Արևմտյան Հայաստանում, Կիլիկիայում, ինչպես նաև Օսմանյան կայսրության հայաբնակ գավառներում համաշխարհային ոճրագործ ուժերի միևնույն հովանավորների կողմից ցեղասպանության և հայրենագրկումի ենթարկված հայության մազապուրծ բեկորների ժառանգները շարունակում են ենթարկվել ցեղասպան ահաբեկիչների հարձակումներին, ավերումներին ու տեղահանումներին, այժմ արդեն երբեմնի հյուրըն-

---

* Ընդունվել է տպագրության 26. IV. 2019 թ.: Գրախոսվել է 02. V. 2019 թ.:

կալ արաբական հողում՝ Մերձավոր և Միջին Արևելքում, որտեղ ժամանակին ապաստան էին գտել իրենց նախնիները:

Մինչև պատերազմը Սիրիայում առկա էր շուրջ 80.000-անոց բավական կազմակերպված հայ համայնք, որոնց մեծ մասը՝ շուրջ 60.000 բնակվում էր Հալեպում¹: Ահաբեկչական ուժերի կողմից 2011 թ. երկրում սանձազերծված երկարատև ու կործանարար պատերազմի հետևանքով բազմահազար սիրիահայեր, ի շարս այլ երկրների (Լիբանան, Հորդանան, Միացյալ Արաբական Էմիրություններ, ԱՄՆ, Կանադա, Շվեդիա և այլն)², ապաստան են գտել Հայրենիքում՝ Հայաստանի Հանրապետությունում (ՀՀ) և Արցախի Հանրապետությունում (ԱՀ): Ընդհանուր առմամբ, ըստ «Սիրիահայերի հիմնախնդիրները համակարգող կենտրոն»

¹ Ա. Փ ա շ ա յ ա ն. Անկայունությունը Սիրիայում և սիրիահայ համայնքը.– «Գլոբուս. Էներգետիկ և տարածաշրջանային անվտանգություն», թիվ 3, 2011, էջ 23, Հ. Գ ա լ ս տ յ ա ն. Սիրիահայեր. Վերադարձ, որ չէին նախատեսել.– «Hetq.am», 2015, 3 հունիսի, <<http://hetq.am/arm/news/60582/syrian-armenians-a-return-they-never-predicted.html>>, Ֆ. Ջ ա ք ա ր ե ա ն. Սիրիայի հայ համայնքի հետ տարվող աշխատանքները (2008–2015).– «Սուրիոյ Հայերը. Գիտաժողովի Նիւթեր (24–27 Մայիս, 2015)», իւրբ.՝ Ա. Տ ա գ է ս ե ա ն, Պ է յ ռ ու թ, 2018, էջ 569:

Տարբեր աղբյուրներում նախապատերազմական Սիրիայում հայերի թվի վերաբերյալ այլ տվյալներ են ներկայացված՝ 60.000, 60.000–70.000, 80.000–100.000, ավելի քան 120.000 և կամ՝ Հայ առաքելական եկեղեցու 150.000 հետևորդ (տե՛ս «Պետք է պահպանենք սիրիահայ համայնքը, այն մեր ներկայությունն է Մերձավոր Արևելքում».– «Tert.am», 2012, 21 հունիսի, <<https://www.tert.am/am/news/2012/07/21/siria-haj/552047>>, Կ. Մ ի ն ա ս ե ա ն. «Հայերը Սուրիոյ մէջ ապագայ չունին», Զրուցեց՝ Սազո Արեան, «Ժամանակ», Ստամբուլ, 2018, 4 Օգոստոս, <<http://213.232.51.219/content/հարթակ/4-08-2018-կայծ-մինաստեան-հայերը-սուրիոյ-մէջ-ապագայ-չունին>>: Kuwait to release \$100,000 in emergency assistance to Syrian Armenians.– «Arka.am», 2012, November 29, <http://arka.am/en/news/society/kuwait_to_release_100_000_in_emergency_assistance_to_syrian_armenians/>. M. G r i g o r y a n. Armenia: An Uncertain “Homecoming” for Syria’s Diaspora.– «Eurasianet.org», 2012, July 31, <<https://eurasianet.org/armenia-an-uncertain-homecoming-for-syrias-diaspora>>. War Witness. War Torn Syria and the Armenian Redwood Project – Providing Safe Refuge Amongst the Wreckage.- 2015, May 1, <<http://www.armenianredwoodproject.org/new-blog/2015/5/1/war-torn-syria-and-the-armenian-redwood-project-providing-safe-refuge-amongst-the-wreckage>>. Сирия, <<https://ru.wikipedia.org/wiki/Сирия>>):

Մինչդեռ այլ տվյալներով Հալեպում հայերի թիվը 40.000 էր (Սուրիահայ Գաղութը Տոկուն էւ Զօրաւոր Արմատներու Վրայ Հիմնուած ու Կազմուած Գաղութ Է», Կը Յայտնէ Սուրիոյ Հ.Յ.Դ. Կեդրոնական Կոմիտէի Անդամ Ներսէս Սարգիսեան.– «Հայրենիք շաբաթաթերթ», 2015, 2 Դեկտեմբեր, <<http://hairenikweekly.com/2015/12/02/24700>>):

² 2015 թ. տվյալներով 15.000–20.000 հայ մեկնել է Լիբանան, մոտավորապես 13.000-ը՝ այլ երկրներ (տե՛ս Ֆ. Ջ ա ք ա ր ե ա ն. նշվ. աշխ., էջ 569):

ՀԿ-ի նախագահ Լենա Հալաճյանի, պատերազմի սկզբից մինչև 2017 թ. հունվարի վերջ Հայաստան է մուտք գործել 22.000 սիրիահայ³: Ընդ որում, ըստ ՀՀ սփյուռքի նախարարության տվյալների, միայն 2012–2015 թթ. ՀՀ է եկել շուրջ 17.000 սիրիահայ⁴:

Միաժամանակ, Արևմուտքի երկրների գաղթականական ծառայությունների կողմից առավելապես քրիստոնյա (հիմնականում՝ հայ) գաղթականների համար բացված արտագաղթելու մասնաբաժինային (Quota) արտոնությունների⁵ (դեպի ԱՄՆ, Կանադա, եվրոպական երկրներ, Ավստրալիա և այլն) արդյունքում Արևել-

³ Սիրիահայերի մասին՝ վիճակագրության լեզվով. Մեր հյուրն է “Սիրիահայերի հիմնախնդիրները համակարգող կենտրոն” ՀԿ-ի նախագահ Լենա Հալաճյանը.– “Nyut.am,” 2017, 27 հունվարի, <<http://nyut.am/?p=133813&l=am>>: Տե՛ս նաև՝ A. Lieberman. Lessons learned as Syrian-Armenian refugees return to Armenia.– 2017, July 25, <<https://www.devex.com/news/lessons-learned-as-syrian-armenian-refugees-return-to-armenia-90551>>. ՍիրԱրԲի-ի մասին, <<http://syrarbi.am/hy/about-syarbi>>:

⁴ Ֆ. Զ ա ք ա ր ե ա ն. նշվ. աշխ., էջ 569:

⁵ Այսպես, երբ սիրիական պատերազմի ընթացքում հարձակումների թիրախ սկսեցին դառնալ նաև հայերն ու հայկական համայնքային հաստատությունները, ամերիկահայ առանձին գործիչներ դիմել են ԱՄՆ-ի համապատասխան կառույցներին՝ երկրի գաղթականական ծրագրերում հայերին հատկացված մասնաբաժնի վերանայման առաջարկով: 2012 թ. նոյեմբերի 11-ին, ԱՄՆ-ի կառավարությունը, արձագանքելով չորս (անունները հիշատակված չեն – Ք. Ա.) երևելի ամերիկահայ իրավաբանների դիմումին, վերանայել է նախկինում “Հայրենիքի անվտանգության” (“Homeland Security”) բաժանմունքի Միացյալ Նահանգների Քաղաքացիության և ներգաղթի ծառայության (ՄՆԲՆԾ) (US Citizenship and Immigration Services – USCIS) որոշումը սիրիահայերին սուկ “Ժամանակավոր պաշտպանվածության կարգավիճակ” (“Temporary Protected Status” – TPS) տրամադրելու մասին ու արտոնել սիրիահայերին “Ազատ վիզա” (“Visa Waivers”) շնորհել: Շատ չանցած՝ սիրիահայերի անհաշիվ բարեկամներն ու հարազատներն ԱՄՆ-ից և այլ վայրերից իրենց աջակցությունն են հայտնել Միացյալ Նահանգների կառավարությանը սիրիահայերին ԱՄՆ մուտք գործելու դյուրություն ապահովելու համար [US Government Responds to Prominent Armenian-American Lawyers Call upon US Government to Issue Visa Waivers for Syrian-Armenians. Center for Armenian Remembrance. Press Release.– 2012, November 12, <<http://www.centerarnews.com/>>]: Մինչդեռ հարկ էր, որ սփյուռքահայությունը միասնականություն դրսևորեր, որպեսզի տևական պատերազմի հետևանքով ավերվող Սիրիայից մեր այդ հայրենակիցների տեղափոխումն ու բնակեցումն իրականանար ՀՀ-ում և ԱՀ-ում, այլ ոչ թե՛ ԱՄՆ-ում, ինչպես նաև նյութական աջակցություն ցուցաբերվեր Հայաստանի կառավարության ջանքերին արտերկրի մեր հայրենակիցներին Հայրենիք տեղափոխելու, տեղավորելու ու նրանց զբաղվածությունն ապահովելու ուղղությամբ, այլ ոչ թե՛ ԱՄՆ-ի իշխանություններին և ԱՄՆ-ում հաստատվելուն:

քի երկրների առավելապես “հայապահպանված” հայության նորանոր սերունդներ են զոհաբերվում Արևմուտքի “Հալեցնող կաթսայի” (Melting Pot)⁶ ձուլարանին:

Պատմաքաղաքական և գաղափարաքաղաքական օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հանգամանքների տեսակետից վերլուծելով ճգնաժամի մեջ հայտնված առանձին վերցրած Սիրիայի հայության վերաբերյալ համայնքային, ինչպես նաև Հայաստանի (ՀՀ և ԱՀ) համապատասխան կառույցների տրամադրությունների ու գործողությունների տրամաբանությունը՝ կարելի է հանգել համապատասխան ընդհանրացնող եզրակացությունների, որոնք, ցանկության դեպքում, կարող են դառնալ համասփյուռքյան առաջնահերթությունների հետագա վերարժևորման առիթ:

Այսպես, պատմաքաղաքական օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հանգամանքների բերումով հայությունը թե՛ սփյուռքում (համայնքային կառույցները) և թե՛ Հայաստանում (իշխանությունները), ընդհանուր առմամբ, անպատրաստ էր պատերազմի հետևանքով սփյուռքի, մասնավորապես Մերձավոր Արևելքի, հայազաղութի՝ Սիրիայի հայ համայնքի արմատական ճգնաժամին ու տասնյակ հազարավոր տեղահանված հայրենակիցներ ունենալու խնդրին:

Ի դեպ, Սիրիայի հայ համայնքի ազգային կառույցները՝ Հայ առաքելական եկեղեցին (Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության երկրորդ խոշոր Բերիո և Մայր Աթոռ Սբ. Էջմիածնի կաթողիկոսությանը ենթակա Դամասկոսի զույգ թեմերով), ինչպես նաև քաղաքական-կուսակցական ու ազգային-համայնքային կառույցների ղեկավար մարմինները պատրաստ չէին պատերազմական իրավիճակի, թեպետ, հատկապես Երկրորդ աշխարհամարտից հետո Մերձավոր և Միջին Արևելքում (Պաղեստին, Եգիպտոս, Լիբանան, Սիրիա, Իրաք, Իրան և այլն) ընթացող ռազմաքաղաքական զարգացումներին ակնատես և քաջատեղյակ լինելով՝ համայնքային կառույցներն օբյեկտիվորեն պետք է, որ կարողանային առավելագույնս կանխատեսել հասունացող ռազմական ելքի անխուսափելիությունն ու դրա կործանարար հետևանքները հայ համայնքի համար: Հետևաբար, որպես “Մայր գաղութի” համայնքային կառույցներ, հարկ էր, որ մինչև օրս կարողանային վերանայել համասփյուռքյան և, մասնավորապես, համայնքային առաջնահերթությունները (պասիվ հայապահպանություն, համայնքն ամեն գնով պահպա-

⁶ Melting Pot (“Հալեցնող կաթսա”) – XX դ. ԱՄՆ-ում քարոզվող էթնիկ զարգացման մոդել, ըստ որի, ամերիկյան ազգային ինքնության ձևավորումը պետք է ընթանա այդտեղ բնակվող տարբեր ազգերի մշակութային և բիոլոգիական “միախառնման”, “հալեցման” սկզբունքով: Ամերիկյան ներողամտություն և հաշտություն խորհրդանշող այդ համահարթեցնող հայեցակարգը նպատակ ունի բացառել հասարակության մեջ սոցիալական կամ էթնիկ որևէ հակասություն:

նել՝ նույնիսկ մարդկային կյանքի գնով, օտար երկրներում “հայրենիքներ” վերականգնել՝ անգամ կրակահերթերի տակ):

Սիրիայի հայության կենսագործունեության համար պատասխանատու համայնքային ու, ընդհանրապես, համահամայնքային կառույցները, ունենալով երբեմնի պետականազուրկ հայության ստեղծած դասական հայ գաղթավայրերի՝ (Հնդկաստան, Լեհաստան, Հոլանդիա և այլն) սոսկ որպես ժամանակավոր ու անհեռանկար հանգրվան ծառայած լինելու պատմական փորձառությունը, ինչպես նաև ԽՍՀՄ փլուզումից և “Մառը պատերազմի” փաստացի ավարտից հետո արդեն իսկ պետական-քաղաքական ու սոցիալ-տնտեսական բազմակողմանի հարաբերություններ մշակելով Հայաստանի Հանրապետության հետ [որը 1991 թ. ազատ, անկախ և ԼՂՀ (ԱՀ) հռչակումով նաև միացյալ դառնալու գործընթացում է], այնուամենայնիվ, սուբյեկտիվ դրդապատճառներից ելնելով, շահագրգռված էին և տակավին շահագրգռված են սփյուռքն ընդհանրապես և, մասնավորապես, Հայոց ցեղասպանության հետևանքով ստվարացած Մերձավոր Արևելքի “Մայր գաղութը” պահպանել նույնիսկ ավերակների ու փլատակների պայմաններում (անգամ Սիրիայում պատերազմի ու երկրից արտագաղթի ամենաթեժ պահին և հետո)՝:

Մինչդեռ (Արևելյան) Հայաստանը, հատկապես Ռուսաստանին միավորվելուց հետո (Հայկական մարզ՝ 1828–1840 թթ., Երևանի գավառ՝ 1840–1849 թթ., Երևանի նահանգ՝ 1849–1918 թթ.) և առավել ևս XX դ. ողջ ընթացքում (Հայաստանի առաջին Հանրապետություն՝ 1918–1920 թթ., Հայաստանի Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետություն՝ 1920–1991 թթ. և Հայաստանի Հանրապետություն՝ 1991 թ. մինչ օրս), եղել, շարունակում է մնալ գաղթի, ներգաղթի ու հայրենադարձության (անհատ, կազմակերպված, զանգվածային) օբյեկտիվ հանգրվան՝ որքան էլ դժվարին պատմաքաղաքական, սոցիալ-տնտեսական պայմաններում դրանք իրականացված լինեն:

Սուբյեկտիվ դրդապատճառների հետևանքով սոցիալ-տնտեսական և ռազմաքաղաքական դժվարություններ դիմակայող Հայաստանը բնական է, որ անպատրաստ էր նման ահռելի աղետից տեղահանված մեծաթիվ հայրենակիցների ընդունմանը: Այդուհանդերձ, ի տարբերություն 2000-ական թվականներին, իրաքյան պատերազմի հետևանքով տեղահանված և Հայաստան փոխադրված մեր հայրենակիցների նոր միջավայրին ընտելանալու հետ կապված դժվարություններին դիմագրավելու փորձառության, սիրիահայերի կարգավիճակը Հայրենիքում համեմատաբար բարենպաստներից էր: Սիրիայից հայրենադարձներին ցուցա-

⁷ Սիրիայի հայությունը կմնա սիրիական հայրենիքի ու իր ժողովրդի կողքին. Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Կաթողիկոս.– “Tert.am”, 2012, 21 հուլիսի, <<https://www.tert.am/am/news/2012/07/21/aram-asyria/552009>>: Դէպի Վերականգնում. Արամ Ա.ի Գոչը Հայ Ժողովուրդին՝ Տազնապահար Հալէպէն.– “Ասպարէզ”, 2017, 9 Յունուար, <<http://asbarez.com/arm/272583/>>:

բերված աջակցությունն առավել կազմակերպված և համակարգված ընթացք է ստացել՝ շնորհիվ 2008 թ. ստեղծված ՀՀ սփյուռքի նախարարության:

ՀՀ Նախագահի որոշմամբ, սփյուռքի նախարարությունը համակարգել է Հայաստան տեղափոխված սիրիահայերի աջակցության ծրագրերը՝ գործակցելով ՀՀ կառավարության համապատասխան տարբեր գերատեսչությունների, ինչպես նաև միջազգային ու համահայկական հասարակական, բարեգործական մի քանի տասնյակ կառույցների, կազմակերպությունների (այդ թվում՝ սիրիահայ) հետ՝ հնարավոր բոլոր միջոցներով (քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական, իրավաբանական, առողջապահական, կրթական, մշակութային, մարդասիրական և այլն) դյուրացնելու համար սիրիահայերի Հայրենիքում տեղավորվելու, հաստատվելու ու համակողմանիորեն ինտեգրվելու (Integration) գործընթացը⁹:

Այնպես որ, Միրիայի հայ համայնքի ճգնաժամը ՀՀ սփյուռքի նախարարության հիմնադրումից ի վեր առաջին լուրջ փորձությունն էր սփյուռքի (տվյալ դեպքում՝ սիրիահայ հատվածի) խնդրով Հայրենիքի ներգրավման և Հայաստան-սփյուռք գործակցության արդյունավետության գնահատման առումներով:

Միրիայի հայ համայնքի ճգնաժամը փորձություն էր նաև խորհրդային տարիներին իրականացված պարբերական հայրենադարձություններից ի վեր հայության երկու հատվածների միջև համատեղ փոխըմբռնման, փոխգործակցության և գոյակցության պատրաստականության գաղափարահոգեբանական կողմը քննության ենթարկելու առումով:

Գաղափարաքաղաքական օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ դրդապատճառներից ելնելով՝ հայությունը թե՛ սփյուռքում և թե՛ Հայաստանում հայրենադարձվելու կամ հայրենադարձ ընդունելու առումով ազգային պատրաստվածության տարբեր հարթություններում է:

Այսպես, Միրիայից ժամանակին Հայաստան այցելած, Հայաստանում ուսանած, տարբեր գործակցություն (անձնական, գիտական, գործարար և այլն) իրականացրած և իրականացնող, դրանով իսկ Հայաստանի լեզվամտածողության առանձնահատկություններին (նաև՝ ռուսերենի գործածություն), նիստուկացին, բարբերին, սովորույթներին ու կենցաղավարման այլ առանձնահատկություններ-

⁸ Ֆ. Ջաբրեալ. նշվ. աշխ., էջ 570:

⁹ Հայաստանում սիրիահայերին աջակցություն ցուցաբերած հաստատությունների ոչ ամբողջական ցանկը տե՛ս Հայաստանում տեղահանված անձանց աջակցման ծառայությունների տեղեկատվական թերթիկ, Երևան, 2018, օգոստոս, 54 էջ: Միրիահայերին օժանդակություն տրամադրող կազմակերպությունների և ծառայությունների ցանկ. Միրիահայերի և տեղացիների դիմակայունության բարձրացում, Երևան, 2018, 24 էջ:

¹⁰ Ավելի մանրամասն տե՛ս Ֆ. Ջաբրեալ. նշվ. աշխ., էջ 569–576:

րին ծանոթ սիրիահայերի համար օբյեկտիվորեն դյուրին է եղել Հայաստան հայրենադարձվելու որոշում կայացնելն իրենց բնակված երկրում հակամարտությունը սկսելուց դեռ շատ առաջ կամ տակավին նոր սկսված տարիներին:

Այնինչ, Սիրիայում հակամարտության խորացման պատճառով արդեն հետագա տարիներին Հայրենիքում ապաստանածների (“ակամա հայրենադարձ”) մի որոշ մասի համար, Հայաստանը դիտվել և կարող է դիտվել որպես ժամանակավոր հանգրվան՝ տարանցման (տրանզիտ) վայր, ինչպես այլ երկրներ (Եվրոպա, ԱՄՆ, Ավստրալիա, Արևելքի երկրներ) փոխադրվելու, նույնպես և ետ՝ Սիրիա վերադառնալու համար, ինչը հիմնականում սուբյեկտիվ դրդապատճառներ ունի (հայաստանյան միջավայրին ընտելանալու ցանկության պակաս, Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական դժվարություններին, տարածաշրջանի ռազմաքաղաքական իրավիճակին, արևելահայ լեզվամտածողության առանձնահատկություններին, նաև՝ ռուսերենին, նիստուկացին, բարքերին, սովորույթներին, մշակութային ու կենցաղավարման այլ առանձնահատկություններին անծանոթ լինելը կամ խորթ ընդունելը և այլն):

Մինչդեռ, անկախ Հայաստանի քաղաքացիները, ընդհանուր առմամբ (առանձին աննշան բացառություններով), հանդուրժող վերաբերմունք են դրսևորել ու դրսևորում Սիրիայի մեր հայրենակիցների նկատմամբ, ինչը օբյեկտիվ գործոնների հետևանք է (խորհրդային և հետխորհրդային տարիներին պարբերական ու անհատ հայրենադարձության արդյունքում արևմտահայ լեզվամտածողությանը, նրանց որոշ մասի կողմից նաև՝ թուրքերենի, արաբերենի ու այլ լեզուների գործածությանը, նիստուկացին, բարքերին, սովորույթներին, մշակութային և կենցաղավարման այլ առանձնահատկություններին ծանոթ, ընտելացած, առանձին դեպքերում՝ նաև վարժված ու յուրացրած լինելը):

Ուստի, ՀՀ և ԱՀ բնակչության զգալի մասի սուբյեկտիվ ընկալումներում անհասկանալի է տակավին 1991 թ. ազատ, անկախ դարձած և ԼՂՀ/ԱՀ հռչակումով նաև միացյալ դառնալու ճանապարհին գտնվող Հայաստանը Հայոց ցեղասպանության հետևանքով աշխարհով մեկ սփռված հայության ու նրանց ժառանգների զանգվածային հավաքման (Հայրենադարձություն, “Արի տուն” կոչ, Տունդարձ, Հայահավաք և այլն), համակողմանի բնակեցման ու մինչև օրս Հայրենիքը լայնամասշտաբ ներդրումների վայր դիտարկելու առաջնահերթությունների սակարկումը սփյուռքի իր հայրենակիցների որոշակի հատվածի կողմից, ինչպես նաև սփյուռքի և, մասնավորապես Սիրիայի, որպես “Մայր գաղութի” առավելագույնս “հայապահպանված” հայության հայրենադարձվելու նկատմամբ նախընտրության և նախանձախնդրության պակասը¹¹:

¹¹ Տե՛ս Հ. Գ ա լ ս տ յ ա ն. նշվ. հոդվ.:

Նախկինում սփյուռքի որոշակի հատվածի համար Հայաստանի հետ հարաբերություններում գլխավոր խոչընդոտ ԽՍՀՄ-ի փլուզումից քառորդ դար անց, այժմ արդեն որպես նոր խոչընդոտներ են դիտարկվել Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական դժվարությունները, քաղաքական դրությունն Արցախում, արևելահայ լեզվամտածողության, ինչպես նաև՝ ռուսերենի գործածության առանձնահատկությունները և այլն:

Ավելին, ինդրահարույց տարածաշրջանում պատերազմի հետևանքով ավերակված որդեգրած երկրի (“սիրիական հայրենիք”) ազգային կառույցները վերականգնելու, վերաշինելու կոչեր են հնչում և միջոցներ ձեռնարկվում¹², որոնք մնացյալ հայության սերունդները հերթական անորոշության մատնելու միտում ունեն, ինչպես նաև խոչընդոտել ու խոչընդոտելու են իրական Հայրենիքի վերակառուցման համասփյուռքյան ջանքերին և բոլոր ժամանակների համար առաջնահերթ ու օրախնդիր՝ հայահավաքի գաղափարագործնական ծրագրին:

Ցավոք, քաղաքական-կուսակցական հատվածական գաղափարախոսությունը, առանձին բացառություններով, սփյուռքի որոշ շրջաններին հեռու է պահել ու պահում ամբողջովին միանալու և գորացնելու Սիրիայից հայրենադարձ մեր հայրենակիցներին աջակցելու Հայաստանի ջանքերին՝ դրանով իսկ խոչընդոտելով սփյուռքը միանշանակ դեպի Հայրենիք կողմնորոշելու հնարավորությունից: Առանձին դեպքերում նախապատվությունը տալով սատարել փախստական հայերի արտերկրում հաստատվելուն՝ հայության նորանոր իրարահաջորդ սերունդներ մատնելով օտարության մեջ հերթական “հայրենիքներ” “(վերա)կառուցելու” անհեռանկար և իմաստագուրկ գործընթացով զբաղվելու, մինչդեռ Հայրենիքը՝ ՀՀ-ն ու ԱՀ-ն, իր գավակների անսակարկ և բոլորեքյան աջակցության կարիքն ունի:

Վիճակը նույնն է նաև սփյուռքահայ այլ համայնքներում ևս, որտեղ, ժամանակի ընթացքում նմանատիպ (սիրիական) կամ այլ սցենարի չբացառվող իրադարձությունների զարգացման ու ծավալման պայմաններում անգամ Հայրենիք վերադարձը և հայրենադարձների տեղավորմանն աջակցելը մնում է սակարկելի, համասփյուռքյան առաջնահերթություններից դուրս (աչքի առաջ է Բրաքից, Եգիպտոսից, Սիրիայից հեռացած և հեռացող հայության պարագան)՝ նախապատվությունը տալով օտար եզերքներում հանգրվանելուն, և կամ՝ ազատ, անկախ, իսկ Արցախի ազատագրումով նաև միացյալ դառնալու ճանապարհին գտնվող Հայրե-

¹² Ղեպի Վերականգնում. նշվ. հոդվ.: Ա. Գ զ ի յ ա ն. Սիրիայի հայ համայնքի ջանքերով 2019-ին լայն թափով կվերականգնվեն ազգային կառույցները. – “Armenpress.am”, 2019, 9 հունվարի, <<https://armenpress.am/arm/news/960028.html>>:

նիքն¹³ առանձին դեպքերում որպես ցատկահարթակ (տրամպլին), տարանցման (տրանզիտ) վայր է դիտարկվում¹⁴:

Աշխարհաքաղաքական արդի մարտահրավերներն առավել քան առիթ պետք է դառնան համասփյուռքյան առաջնահերթությունների վերարժևորման, համայնքային կյանքը սփյուռքում բարոյահոգեբանական, գաղափարագործնական առումով արմատապես վերանայելու և վերակազմակերպելու համար: Այդ դարակազմիկ առաքելությունն առանց երկմտելու ու հապաղելու միասնականորեն իրենց ձեռքը պետք է վերցնեն ինչպես սփյուռքն իր համայնքային բոլոր կառույցներով Հայ եկեղեցին (Առաքելական, Ավետարանական, Գաթողիկե), ազգային կուսակցությունները (ՄԴՀԿ, ՀՅԴ, ՌԱԿ), համահայկական բարեգործական կազմակերպությունները, սփյուռքյան բոլոր միություններն ու ակումբները, հայ և օտարալեզու հայկական զանգվածային լրատվությունը (մամուլ, ռադիո, հեռուստատեսություն, համացանց), ուսումնակրթական հաստատությունները, այնպես և Մայր Հայրենիքը՝ Հայաստանը (ՀՀ և ԱՀ), իր պետական, եկեղեցական, հասարակական ու այլ լծակներով ուղղորդելու և համակարգելու միացյալ ջանքերը:

Հարկ է, որ Հայաստանի և սփյուռքի կառույցներն իրենց հայրենասեր ու ազգասեր կարող ուժերի միջոցով, նախ և առաջ, գաղափարական առումով վերանայեն օրեցօր առավել անապահով դարձող աշխարհում հայության համազգային առաջնահերթությունները, գոյատևման հեռանկարները և ուղենշեն հետագա անելիքները: Համահայկական, համասփյուռքյան ամենօրյա հետևողական բացատրական ակտիվ գործունեությամբ, հրապարակումներով, էլույթներով, քարոզչությամբ, տեսացուցադրություններով հարկ է լուսավորական աշխատանք տանել հայկական համայնքներում՝ ներկայացնելով աշխարհաքաղաքական բուն իրավիճակը, համաշխարհային զարգացումներն ու մարտահրավերները, ձուլման և սերնդափոխությունների արդյունքում այլասերման և հայ ինքնության ձևափոխման ու ձևախեղման վտանգները: Հակառակ դեպքում, սփյուռքը, որպես ազգային կարևորություն ներկայացնող հավաքականություն, աննպատակ ու սպարդյուն «հայապահպանությամբ», հարափոփոխ, արագ գլոբալացվող և անընդհատ նորանոր մարտահրավերների հետ առերեսվող աշխարհաքաղաքական պայմաններում դատապարտված է ձուլման ու անհետացման:

Մերձավոր ու Միջին Արևելքի, ինչպես նաև Արևմուտքի երկրների անապահով ու անհեռանկար սպազայի և օրեցօր սպառնացող վտանգների, մարդկության ու

¹³ “Ազատ, անկախ և միացյալ Հայաստան”՝ 1919 թ. ՀՅԴ հռչակած քաղաքական հավատամքը (Անկախ և միացյալ Հայաստան, <https://hy.wikipedia.org/wiki/Անկախ_և_Միացյալ_Հայաստան>):

¹⁴ 2012–2015 թթ. ՀՀ է եկել շուրջ 17.000 սիրիահայ, որից շուրջ 4.000-ը մեկնել է այլ երկրներ, ինչպես նաև վերադարձել է Սիրիա (տե՛ս Ֆ. Ջաքարեան. նշվ. աշխ., էջ 569):

քաղաքակրթության նկատմամբ ահագնացող աշխարհաքաղաքական զարգացումների պայմաններում՝ Հայոց ցեղասպանությունից 100 տարի անց, այժմ արդեն օտար ամերիկացիները նորից ու նորից ֆիզիկական գոյության պահպանման խնդրի առաջ կանգնած, ինչպես նաև ուժացման ու այլասերման դատապարտված հայությանը հնարավոր կարող է լինել գաղափարապես ու բարոյահոգեբանական առումով նախապատրաստել անցում կատարելու մեկդարյա պասիվ ու անարդյունավետ, թափառական ու անհեռանկար հայապահպանությունից դեպի գործնական հողապահպանություն՝ “Դեպի Երկիր” Հայրենադարձության և Հայրենաշինության: Հայրենադարձություն, որը ենթադրում է սփյուռքը գաղափարապես, ֆիզիկապես ու նյութապես նախապատրաստել և ուղղորդել բացառապես Հայաստանի Հանրապետություն, ինչպես նաև՝ հերոսների արյան գնով ազատագրված Լեռնային Ղարաբաղ՝ Արցախի Հանրապետություն, անսակարկ (առանց կուսակցական, գաղափարական, քաղաքական նկրտումների) զանգվածային և համակողմանի Տունդարձի, հանուն հայկական գենոֆոնդի պահպանման ու փրկության և համազգային նպատակների իրականացման շարունակականության պահպանման:

Քնարիկ Ավագյան – պ. գ. թ., ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող: Գիտական հետաքրքրությունները՝ ԱՄՆ-ի հայ համայնքի և ընդհանրապես հայ սփյուռքի պատմություն: Հեղինակ է 1 մենագրության և շուրջ 140 գիտական հոդվածի: lira777@yahoo.com

REFERENCES

- Ankakh ev miatsyal Hayastan, <https://hy.wikipedia.org/wiki/Անկախ_և_Միացյալ_Հայաստան> (in Armenian).
- Avagyan K.** Serndapokhutyan herankarnere spyurkum.- HH GAA “Lraber hasarakakan gitutyunneri,” Yerevan, 2015, № 2 (in Armenian).
- Depi verakangnum. Aram A-i koche hay zhoghovurdin tagnapahar Halepen.- “Asparez,” 2017, 9 Hunuar, <<http://asbarez.com/arm/272583/>> (in Armenian).
- Galstyan H.** Siriahayer. Veradardz, or chein nakhatesel.-“Hetq.am,” 2015, 3 hunisi, <http://hetq.am/arm/news/60582/syrian-armenians-a-return-they-never-predicted.html> (in Armenian).
- Grigoryan M.** Armenia: An Uncertain “Homecoming” for Syria’s Diaspora.- “Eurasianet.org,” 2012, July 31, <<https://eurasianet.org/armenia-an-uncertain-homecoming-for-syrias-diaspora>>.
- Gziryan A.** Siriayi haj hamaynki djankerov 2019-in layn tapov kverakangnven azgayin karuytsnere, “Armenpress.am,” 2019, 9 hunvari, <<https://armenpress.am/arm/news/960028.html>> (in Armenian).
- Hayastanum teghahanvads andzants adjaktsman dsarayutyunneri teghekatvakan tertik, Yerevan, 2018, ogostos (in Armenian).
- Kuwait to release \$100,000 in emergency assistance to Syrian Armenians.- “Arka.am,” 2012, November 29, <http://arka.am/en/news/society/kuwait_to_release_100_000_in_emergency_

assistance_to_syrian_armenians/>.

Lieberman A. Lessons learned as Syrian-Armenian refugees return to Armenia.- 2017, July 25, <<https://www.devex.com/news/lessons-learned-as-syrian-armenian-refugees-return-to-armenia-90551>>.

Minassyan K. “Hayere Surio mech apaga chunin,” Zrutsets Sago Arian. “Zhamanak,” Istanbul, 2018, 4 Ogosost, <<http://213.232.51.219/content/հարթակ/4-08-2018-կայծ-մինասեան-հայերը-սուրիյ-մէջ-ապագայ-չունին>> (in Armenian).

Pashayan A. Ankayunutyune Siriayum ev siriahay hamaynke.- “Globus. Energetik ev taradsashrjanayin anvtangutyun,” Yerevan, 2011, № 3 (in Armenian).

Petk e pahpanenk siriahay hamaynke, ayn mer nerkayutyunn e Merdzavor Arevelkum.- “Tert.am,” 2012, 21 hulis, <<https://www.tert.am/am/news/2012/07/21/siria-haj/552047>> (in Armenian).

SirArBi-i masin, <<http://syarbi.am/hy/about-syarbi>> (in Armenian).

Siriya, <<https://ru.wikipedia.org/wiki/Сирия>> (in Russian).

“Siriahayeri himnakhndirner hamakargogh kentron” HK-i nakhagah Lena Halajiane.- “Nyut.am,” 2017, 27 hunvari, <<http://nyut.am/?p=133813&l=am>> (in Armenian).

Siriahayerin ozhandakutyun tramadrogh kazmakerputyunneri ev dsarayutyunneri tsank. Siriahayeri ev teghatsineri dimakayutyun bardzratsum, Yerevan, 2018 (in Armenian).

Siriayi hayutyune kmna siriakan hayreniki u ir dzoghoverdi koghkin. N.S.O.T.T. Aram katoghikos.- “Tert.am,” 2012, 21 hulis, <<https://www.tert.am/am/news/2012/07/21/aram.a-syria/552009>> (in Armenian).

“Surihay gaghute tokun ev zoravor armatneru vra himnuadz u kazmuadz gaghut e,” ke haytne Surio H.Y.D. kedronakan komitei andam Nerses Sargisian.- “Hayrenik shabatatert,” 2015, 2 dektember, <<http://hairenikweekly.com/2015/12/02/24700>> (in Armenian).

UNESCO seeks to save Jewish sites from Islamic State’s claws. 2014, December 1, <<http://www.israelhayom.com/2017/07/20/unesco-seeks-to-save-jewish-sites-from-islamic-states-claws/>>.

US Government Responds to Prominent Armenian-American Lawyers Call upon US Government to Issue Visa Waivers for Syrian-Armenians. Center for Armenian Remembrance. Press Release.- 2012, November 12, <<http://www.centerarnews.com/>>.

War Witness. War Torn Syria and the Armenian Redwood Project – Providing Safe Refuge Amongst the Wreckage.- 2015, May 1, <<http://www.armenianredwoodproject.org/new-blog/2015/5/1/war-torn-syria-and-the-armenian-redwood-project-providing-safe-refuge-amongst-the-wreckage>>.

Zakaryan F. Siriayi hay hamaynki het tarvogh ashkhatanknere (2008-2015).- “Surio hayere. Gitazhoghovi niuter (24-27 Mayıs, 2015),” khmb. A. Dakessian, Beirut, 2018 (in Armenian).

КРИЗИС АРМЯНСКОЙ ОБЩИНЫ СИРИИ
КАК ПОВОД ДЛЯ ПЕРЕОЦЕНКИ
ПРИОРИТЕТОВ АРМЯНСКОЙ ДИАСПОРЫ
(2011–2018 гг.)

КНАРИК АВАКЯН

Резюме

Ключевые слова: мировой терроризм, Сирия, армянская община, репатриация, Министерство диаспоры РА.

В результате развязанной террористическими силами в Сирии (2011 г.) длительной и разрушительной войны тысячи сирийских армян нашли прибежище, помимо Ливана, Иордании, Объединенных Арабских Эмиратов, США, Канады, Швеции и т. д., и на своей родине – в Республике Армения и Республике Арцах. От начала войны до конца января 2017 г. в Армению прибыли 22 тысячи сирийских армян.

В условиях бесперспективного будущего и изо дня в день нарастающей опасности в Сирии, на Ближнем и Среднем Востоке и в странах Запада, а также мощных геополитических процессов, касающихся человечества и цивилизации в целом, спустя 100 лет после Геноцида, у армян зарубежья (перед которыми вновь встал вопрос физического существования, равно как и угрозы отчуждения и извращения) появилась возможность идеологически и морально-психологически подготовиться к переходу от векового пассивного, неэффективного и бесперспективного сохранения национальной идентичности на чужбине к практическому сохранению Родины – к массовой и всесторонней репатриации. Репатриация, которая предполагает как идеологическую, так и физическую и материальную подготовку и ориентацию (без партийно-идеологических и политических притязаний) армянской диаспоры на Республику Армения, а также на освобожденный ценою пролитой крови героев Нагорный Карабах – Республику Арцах, во имя сохранения и спасения армянского генофонда и реализации национальных целей и их последовательного претворения в жизнь. В противном случае диаспора как важная национальная общность, ратующая за бесцельное и неэффективное «сохранение армянства», в условиях стремительной глобализации и новых геополитических вызовов, обречена на ассимиляцию и исчезновение.

Кнарик Авакян – к. и. н., ведущий научный сотрудник Института истории НАН РА. Научные интересы история армянской общины США и диаспоры в целом. Автор 1 монографии и около 140 научных статей. lira777@yahoo.com

THE CRISIS OF THE ARMENIAN COMMUNITY OF SYRIA
AS A GROUND FOR THE REEVALUATION OF THE
PAN-DIASPORAN PRIORITIES
(2011–2018)

KNARIK AVAGYAN

S u m m a r y

Key words: world terrorism, Syria, Armenian Community, repatriation, RA Ministry of Diaspora.

As a consequence of the protracted and devastating war launched by the terrorist forces in 2011, thousands of Armenian-Syrians have taken shelter among other countries (Lebanon, Jordan, the United Arab Emirates, the USA, Canada, Sweden, etc.) also in the Motherland,– in the Republics of Armenia and Artsakh. From the beginning of the war to the end of January 2017, 22.000 Syrian Armenians arrived in Armenia.

Under the conditions of a precarious and unpromising future and the gradually threatening dangers in Syria, as well as in the Near and Middle East and the Western countries, in addition to the dreadful geopolitical developments imperiling humanity and civilization, and a 100 years following the Armenian Genocide, it is advisable to ideologically and psychologically prepare those living in foreign lands and facing the danger of the maintenance of their physical existence and assimilation to make a transition from a century-old passive and inefficient, migratory and dubious Armenian-preserving policy into a practical land-preserving policy, into Repatriation to the Homeland. This idea implies that the Diaspora should be ideologically, physically and materially prepared and aimed (without party, ideological and political pretentions) exclusively at the Republic of Armenia and the Republic of Mountainous Karabakh – the Republic of Artsakh, liberated at the price of the blood of heroes, aimed at an unbargainable massive and multilateral Home-Coming, for the sake of preservation and salvation of the Armenian genofund and for the maintenance and continuity of the realization of the pan-national objects. Otherwise, the Diaspora, as a collective body of national importance, with its aimless and inefficient “Armenian-preservation,” is doomed to assimilation and disappearance under the constantly changing, rapidly globalizing geopolitical conditions, ceaselessly facing new challenges.

Knarik Avagyan – Candidate of Historical Sciences, Leading Researcher at the NAS RA Institute of History. Scientific interests: the history of the Armenian Community of the USA and the Diaspora in general. Author of a monograph and over 140 academic articles. lira777@yahoo.com